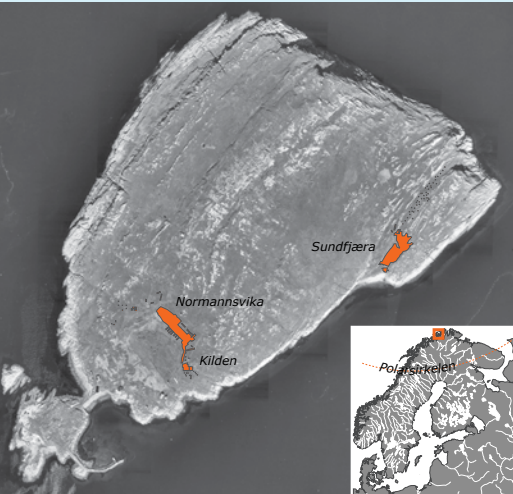

Melkøya – bosetning og fangst gjennom 11.000 år

Melkøya ligger i Sørøysundet utenfor Hammerfest i Finnmark, på 70° 40' N. Øya er mindre enn 1 hektar stor, og det høyeste punktet ligger knappe 71m over havet. Nordsida av øya ligger eksponert til, rett ut mot Barentshavet. Strandlinja består mest av knauser og bratte berg. På den mer beskytta sørsida fantes to bukter med rullesteinsstrender. Alle boplasspor ble funnet i og rundt disse buktene.

Før arkeologene satte spaden i jorda på Melkøya var det ikke kjent noen forhistoriske boplasser der. Statoils planer om et LNG-anlegg utløste omfattende arkeologiske prøveundersøkelser som resulterte i det største utgravningsprosjektet i Nord-Norge noensinne. I 2001 og 2002 ble det undersøkt et stort antall boplasser og strukturer fra forhistorisk tid. Boplassområdene Nordmannsvika/Kilden og Sundfjæra på selve Melkøya har mer enn tretti hustuffer fra steinalderen. Det ble også funnet spor etter forhistorisk bosetning på Meland på fastlandssida.

De eldste boplassene

Landet har hevet seg betydelig siden istida, og boplasser som en gang lå ved stranda ligger nå høyt over dagens vannstand. Bruken av Melkøya går så langt tilbake som det har vært mennesker i Norge. Helt i toppen av Sundfjæra, 22 m over dagens vannstand, ble det funnet steinredskaper som vitner om besøk for 11 000 år sida. Alderen anslås ut fra boplassens høyde over havet og formen på gjenstandene. Redskapene er laget av lokal stein, men er slående like andre funn fra samme tid i Nord-Europa. Mest karakteristisk for denne tradisjonen er enkle pilspisser med tange. I de eldste fasene bodde folk i telt eller andre lette boliger som ikke satte varige spor etter seg. Trolig har bruken av øya på denne tida vært begrenset til korte, sesongmessige opphold.

Permanent bosetning

Ved inngangen til yngre steinalder, i det 4. årtusen f. Kr., endret bosetningen på øya karakter. Fra denne perioden er det undersøkt en rekke tuffer etter delvis nedgravde hus med veggvoller av strandgrus og rullestein. Disse mer solide og større boligene, sammen med store mengder ildstedsavfall, tyder på aktivitet over lengre perioder av året, også i de kaldere årstidene. Det er vanskelig å si sikkert hvor mange familieggrupper som benyttet øya på det meste, men økt bofasthet har trolig medført en befolkningsøkning.

Endring i bruken av øya

Mange arkeologer mener at samfunnene etter ca 1500 f. Kr på ny kjennetegnes ved en større grad av mobilitet. Funnene fra Melkøya passer godt i dette bildet. Telt eller lettere huskonstruksjoner ble igjen foretrukket, og en oppholdt seg trolig mindre på øya i de kjøligere perioder av året. Etter hvert forsvant boplassporene helt. Fra århundrene rundt Kr. f. og fremover har vi kun dokumentert sporadisk bruk av øya.

Erverv

Gjennom hele forhistorien ser vi konturene av spesialiserte fangstsamfunn med en velutviklet maritim teknologi. Dette er mest tydelig i yngre steinalder. Grunnlaget for bosetning har hele tiden vært de rike ressursene omkring Melkøya. Folk må ha hatt sjødyktige båter, og fisket har vært viktig. Det finnes også en rekke redskaper som viser til jakt på sel og hval. Hellegropene vitner om at en for 1500 år siden begynte med mer storstilt utvinning av olje fra hval- og selspekk.

Funn

Et stort antall steinredskaper ble gravd fram. Pilspisser, skrapere, syler, bor, kniver, og fiskesøkter er vanlige redskaper laget av steinmateriale. I tillegg fantes det titusener av steinfliser fra redskapsproduksjonen. Likevel er dette bare et lite utvalg av gjenstandene steinaldermenneskene brukte. Det meste har vært laget av plantefibre, tre, bein, gevir og skinn, organisk materiale som for lengst har råtnet bort.

På den 3000 år gamle boplassen Kilden ble det imidlertid funnet en beholder av never, sydd sammen med nesletråd, og en bekkklump med merker etter melketenner - en steinaldertyggis. Bek ble også brukt som lim i steinalderen, blant annet til skjefning av piler, og det er funnet bekrester på flere av skiferspissene.

Nær boplassene i Sundfjæra er det utgravd røyser som etter alt å dømme er graver. I flere av disse er det funnet ravperler. Rav finnes ikke naturlig i Norge, og vi må helt til Baltikum for å finne naturlige forekomster av dette materialet.

Mennesker, klima og landskap

Golfstrømmen gir denne kystregionen mildere klima enn breddegraden skulle tilsi. Den årlige middeltemperaturen er 2°C, og havet fryser aldri til om vinteren. Været er imidlertid svært uforutsigbart med grov sjø, skiftende vind og hyppige stormer. Steinalderen i Norge varte over 8000 år og klimaet har selvsagt ikke vært det samme gjennom hele dette lange tidsrommet. Til dels har det vært noe kaldere, til dels noe varmere enn i dag.

To måneder med midnattssol og to måneder med mørketid har alltid betydd store sesongmessige svingninger. For mennesker som lever av og ved havet, påvirket dette naturlig nok både erverv og sosialt liv. Som hos mange tradisjonelle fangstsamfunn i nordområdene var nok mørketida tid for arbeid av mer sosial karakter, der en samlet seg i større grupper for fest og historiefortelling. Sommerstid var en trolig organisert i mindre grupper som drev med mer spesialiserte aktiviteter som fiske, fangst, bærplukking og eggsanking.

Gjenstander og samfunn

Gjenstandsfunnene gir glimt av sider ved disse samfunnene langt ut over det rent funksjonelle, ut over jakt og livberging. Gjennom hele steinalderen endrer gjenstandene form, farge og råstoff. På den ene siden gjenspeiler det nye bytterelasjoner med utenverdenen, og på den andre siden vitner de om nye oppfatninger om estetikk og smak som trolig kan knyttes til dypere sosiale og religiøse forestillinger.

Steinalderfunnene viser tydelig at Melkøya ikke var noen utkant i forhistorisk tid, men at menneskene her tok del i et kontakt- og byttenettverk som strakte seg over tusener av kilometer.

Alle gjenstandsfoto: Adnan Içagici, © Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø
Forside- og bakgrunnsfoto: inuit-sommerboplass ved Cape Lisburne, Beringstredet
© National Anthropological Archives, Smithsonian Institution
Ortofoto: Fjellanger Widerøe Foto AS
Øvrige foto og illustrasjoner: © Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø
Layout: Arkikon - www.arkikon.no
Tekst og idé: Morten Ramstad, Tromsø Museum og Morten Kutschera, Arkikon
For mer informasjon se: www.uit.no/melkoya

10000 f.Kr.

9000 f.Kr.

8000 f.Kr.

7000 f.Kr.

6000 f.Kr.

5000 f.Kr.

4000 f.Kr.

3000 f.Kr.

2000 f.Kr.

1500 f.Kr.

0

1000

2000